

SLOVO OD GLORIE

Mira Mihelič

Poklicala sem jo in odzvala se mi je z glasom, tišjim od tišine, ki je zvenela v meni z violinskimi zvoki spominov, ob spremljavi srčnih utripov, podobnih temnemu mrmranju basov nekega daljno blizkega orkestra, in že sem zagledala za dirigentskim pultom svojega dragega maestra Struanija: od daleč me je spodbujal in blagoslavljal s paličico, in v nenadnem miru, ki je vsepovsod zavladal, se je bleščeče vzdignila njena velika arija. Bila sem v drugem svetu, Struani me je malone hipnotiziral z načinom, kako je dirigiral — kako čudno, skoraj ljubezensko doživetje, peti pod njim, — duet z besedami nikdar priznanih čustev v unisonu, intimnost, ki je ni moč drugače izraziti kakor z muziko. Nato aplavz, zmagala sem, strahovit aplavz na koncu arije in na koncu dejanja, publika besni, jaz pa bežim vsa v smehu in v solzah v svojo garderobo, kamor pride Struani za menoj in mi poljubi še potno dlan in me poljubi na čelo; in čeprav je orkester utihnil, slišim še zmerom kipeče zmagoslavje pihal, ne, to je šumenje moje lastne krvi, ne, to je šuštenje jesensko žoltega listja, ki mi pada, pada na dlan, na kateri ni več čutiti Struanijevega poljuba, in vse je še tiše kakor prej.

Precej let sem že slabovidna, kajne, toda zdaj se mi ne bo treba več naprezati, da bi pazila na dirigenta, kar je bilo posebno težavno, kadar sem morala peti v ozadju odra. Manon ali Violetta z naočniki — to bi bilo seveda nemogoče, vendar se tudi v ogledalu, kadar sem najbolj sama, nočem gledati z naočniki na nosu, in odložila sem jih, ko sem se nagnila k nji. Ljubeče sem pobožala ploskev ogledala, ki je imelo dragocen rožnat nadih, zelo *flatteur*, saj je bilo specialno brušeno, kupila sem ga nekoč v Benetkah, kjer dobro vedo, kako se je treba dobrikati ženski lepoti. Pobožala sem ploskev, kakor bi bila pobožala njo, ki sem jo nekoč tako zelo ljubila — samo za njo sem živela, za njeno mladost, lepoto in slavo; zvesto in včasih celo pretirano zmerno iz strahu, da ji ne bi škodila, in če sem zadnje čase kaj grešila s pitjem in ponočevanjem, se je dogajalo samo zato, ker sem hotela dokazati, da ona še ni tako stara in zmore vse, kar zmorejo njene mlajše kolegice.

Gloria, tebi sem vse žrtvovala, nič drugega me ni zanimalo. Kadar sem kaj brala, sem brala samo revije in časnike, v katerih je kaj o tebi pisalo in v katerih so bile tvoje slike priobčene, zaradi tebe sem ljubila bleščeče in drage stvari, zate nisem nikdar varčevala, čeprav

sem drugače, kakor mi je večkrat očital Žan, nagnjena »k umazanim majhnim prihrankom«. Ti si bila zame neko višje bitje, idol mojega življenja. In zdaj...

»Najine pesmi je konec.« sem ji zamrmrala. »O, ko bi ti vedela, kako mi je hudo, ampak ne več tako kakor včeraj ali pred eno uro. Stara sem, zdaj pa se tega niti ne sramujem več.«

»Stara?« mi je odgovorila iz ogledala s svojim, kakor moram priznati, še zmerom očarljivim nasmeškom. »Tebi čas ne more do živega. Ti si fenomen nature. Še zmerom so vsi vate zaljubljeni. Veles...«

»Tiho.« sem ji grenko rekla. »Ne prihajaj mi s starimi lažmi! Ali nisva davi sklenili, da vsaj druga drugi ne bova več lagali?«

»Lepša si kakor kdaj.« je nadaljevala staro lajno, ki jo je znala že na pamet, jaz pa sem kratko malo obrnila ogledalo k steni. Ko sem ga čez čas spet obrnila nazaj, me je gledala skrušeno.

»Torej boš zdaj govorila resnico?« sem zamrmrala in jo rahlo udarila, kakor bi bila udarila razvajenega otroka.

Hudobija ji je zasijala v očeh pod povešenimi nabrekliimi vekami, ujetih v mrežo gub in gubic, ki jih ne more več izbrisati nobeno, še tako drago kozmetično sredstvo, kakor ne more nobena krema zadovoljivo prekriti polti, ki je bila nekoč biserno bleščeča in bela kakor mleko, a je zdaj rahlo višnjevka in preprežena z drobnimi žilicami — *où sont les neiges d'antan?* Toda moram se je navaditi, kakršna je zdaj brez pudra in šminke, brez rdeče lasulje, samo z redkimi sivimi lasmi, ki so tako revni, da jih še barvati ni vredno. Po škandalu, ko mi je sredi predstave odpovedal glas, se moram navaditi, da me ne more več rešiti nobena krinka in nobena laž.

»Da, resnico bom govorila.« je rekla moja podoba v ogledalu. »Ostaneta ti samo še dve možnosti: ali da vzameš pošteno dozo veronala in se sama usmrtiš ali da postaneš učiteljica petja. Oboje je enako strašno.«

Imam še nekaj veronala, mislim, da bi ga bilo celo dovolj. Toda na vsem lepem so se mi zašibile noge in omahnila sem na zofo s hujšo tremo kakor pred vsako premiero. In pomislila sem, da bi bil pogreb kar preveč skromen. Da, ko bi se bilo zgodilo prej, ko sem bila še oboževana in slavna! Venci, šopki, govori, muzika, teater, kakor ga ljubim. Zdaj pa bi stopala za krsto samo Agata in morda moj stari prijatelj Veles. Ne, tudi ta me je po najinem zadnjem pogovoru zapustil, ko sem si v navalu besnosti in obupa — zmeraj sem bila nagnjena k dramatičnim efektom na koncu dejanja — strgala periko z glave in mu pokazala, kakšna sem v resnici... Morebiti bi šla za

pogrebom tudi moja neznana hčerka, če bi se Agati posrečilo, da bi jo odkrila. Kaj pa Žan? Ne, niti za svojim pogrebom ga nočem več videti!

Na tukajšnjem pokopališču je pokopan moj bivši mož. Ali bi se spodobilo, da bi me položili k njemu? Res, zapustila sem ga, vem pa, da mi je ostal Leon do smrti srčno vdan, in zdaj, ko sem čisto sama, se mi zdi, da je edini človek, ki ga še imam; to se mi zdi z od kraja obotavljajočo se, nato bridko gotovo melodijo, ki prihaja iz samih globin orkestra, bobnajočega s pavkami in bobni pogrebno koračnico, ne, iz globin njegove črne jame, kamor si vendarle ne želim, da bi položili tudi mene. Toda obiščem ga lahko in ta misel me nenadno prevzame z neko posebno čustveno milino, ki mi požene solze v oči.

Poklicala sem Agato. Naj mi prinese sivo lasuljo s kodri *à la madame de Maintenon!* Če sem se od rdeče perike dokončno poslovila, hočem učinkovati vsaj kot odlična dama, saj imam za to vse pogoje, ker je moja mamica nekoč služila pri komandantu garnizije grofu Zilahyju, ki je potem priskrbel mojemu papanu službico pri davkariji, toda kadar je bil ubogi papa pijan, je mamici očitil ... Torej vloga odlične dame, Gloria, zmeraj nekakšna vloga, nikdar ti sama.

»Rekla sem sivo lasuljo, Agata!« Tedaj sem se domislila, da tudi Agate ni več pri meni, odšla se je ponujat v opero, kjer oddajajo mesto garderoberke, torej sem sama poiskala sivo lasuljo ter napravila strašen nered v zaboji s staro gledališko garderobo, kjer sem jo slednjič našla prav na dnu in si jo nato posadila na glavo.

Tako me vsaj ne bo nihče prepoznal! S to željo stopim na ulico, boječ se, da se bodo kljub periki vsi spomnili name in kazali s prstom za menoj: Poglejte, to je tista svetovno slavna, zdaj popolnoma skrahirana pevka, ki ji je sinoči sredi predstave odpovedal glas in je zdaj v eni noči od obupa in tuge popolnoma osivela! Toda nihče me še pogledal ni in namesto da bi mi bilo odleglo, me je bridko zbolelo spoznanje, da sem popolnoma neopažena in neznana v megli jesenskega dopoldneva, ki se je pravkar začela topiti. Pohitela sem proti tramvajski postaji, toda kmalu mi je začel zastajati korak zaradi revmatizma v levem kolenu; še posebno tedaj, ko sem se hotela vzpeti na voz, me je tako neusmiljeno stisnil, da nisem mogla sama gor, ampak mi je moral pomagati neki mladi človek, ki me je sočutno vprašal: »No, ali bo šlo, mamka?« Mamka — to ponižanje me je skoraj huje zadelo kakor blamaža v meranski operi, ko sem kot Lucrezia Borgia pokleknila pred sodnike, da bi jim odpela svojo arijo v zagovor, pa se potem nisem mogla več pobrati. Na nesrečo je bil precej po moji ariji tudi konec dejanja, jaz pa sem klečala tik za rampo, tako da mi je zavesa padla za hrbet in me odrezala od vseh, ki bi mi bili lahko

pomagali na noge. Kleče sem morala odgovarjati publiki na skromno ploskanje, v katero se je že pričel mešati smeh, dokler ni prišel za menoj sam Cesare Borgia in me rešil.

Sedla sem, plačala vozni listek in se zazrla skozi okno v nekoč znano, zdaj tako neznano rodno mesto z drugačnim življenjem, kakor sem ga nekoč živela tukaj s svojci. Vse se je spremenilo, samo tramvaj je ostal isti kot pred tridesetimi leti in me je z drncanjem, škripanjem in pozibavanjem prenašal v mojo mladost. S prav takšnim vozom sem se v tistem daljnem času peljala na železniško postajo s kovčkom poleg sebe. Za seboj sem pustila poslovilno pismo, pred seboj sem imela angažma v Münchenu.

In že sem v duhu tam in stanujem v skromnem družinskem penzionu v neki slepi ulici zadaj za široko avenijo, po kateri vozi proti operi tramvaj, ki pa zganja veliko manj trušča kakor ta, s katerim se zdaj peljem; in večer je pred velikim večerom moje premiere, jaz pa ležim v škripajoči železni postelji vsa sama in obupana, zakaj dozdeva se mi, da sploh nimam več glasu — o, srečni časi, ko se mi je to samo dozdevalo! Boječe ga preizkušam, mi mi mi, in jem česen, zakaj česen, namočen v rdečem vinu, je skrivnost vseh velikih glasov na svetu, mi je zaupal prvi tenor signor Bonarelli, polagajoč desnico z razkrcenimi kratkimi prsti na zajetne tenorske prsi, dihajoč vame sapo, ki je dokazovala, da se tudi on tega recepta zvesto drži.

Vso vlogo ponavljam v mislih in prav tako *repliques* drugih pevcev in se obračam in premetavam v stiski groznih prividov, ki mi pretijo s popolnim polomom, toda v grozo vdirajo sijajne podobe: vsa poveljučana se na oblaku aplavza dvigam v nebo primadoinf, kjer že kraljujejo Melba, Grisi in Galli Curci ter me pozdravljajo kot mlajšo sestro.

Tramvaj drdra in z njim se peljem naslednjega večera v gledališče, saj niti za fijakarja nimam, varčevati moram, ker sem se zadolžila za gledališke kostume kar za štiri opere. In potem stojim že zdavnaj pred pričetkom predstave vsa opravljena in zadihana poleg žene signora Bonarellija, mogočne Italijanke s črnimi brčicami pod nosom grške boginje, ki je prišla sem stražit s kozarcem rdečega vina, s katerim naj bi se sprog v presledkih med dejanjem krepčal, in s svileno ruto, s katero mu bo po potrebi brisala znoj z obličja kot Veronika svojemu Zveličarju. Slišim gledalce, kako pokašljujejo in se premikajo na sedežih, bariton pokuka skozi odprtino v zavesi in zamrmra: »Hiša bo polna!« Srce mi poskakuje gladko in strašno, ne znam več besed svoje vloge, le posamezni stavki se mi brez zveze in otožno cvileče love po ušesih kot zvoki iz orkestra, ki zdolaj uglašuje

instrumente. Nato uvertura. Ne vem, kako sem prišla na oder, kjer sedim v bogato opremljenem salonu, čisto otrpla kot voščena lutka. *Allegro brillantissimo e molto vivace* in zavesa se vzdigne. Sedim tako, da gledam v občinstvo — morje glav se ziblje pred menoj, kakor da gledam valove v nevihti, ki jo biča bučanje orkestra. Ne slišim, ne razumem, kaj poje zbor, vendar vstanem, ko moram, in slepa in gluha odtavam na sredino odra, na znamenje dirigenta drhte razprem zoprnno ledene ustnice in zapojem v nemščini, ki mi še zmerom dela preglavice: »*Flora? Ihr Freunde, die Stunden, die bleiben, lasst uns durch andre Freuden vertreiben...*«. Glas mi omahuje, se zdrza in frfota kot prestrašena ptica, ki jo oklepa sovražna dlan, nato se otrese neljubega prijema, razpne krila in poleti, kakor bi se pognal v nebo, moj bleščeči glas, oblečen v pojoče telo, ki je postalo nenadoma prav tako prozorno in svetlo kot melodija, ki mi prihaja iz grla, ljubim, ljubim svoj glas, ljubim tiste, ki ga poslušajo, vsi so moji, rešena sem, solze mi lijejo po licih, ko se jim dajem in jim hkrati jemljem srca... Toda tako ne smete več delati, prekmalu boste vse porabili, mi pravi po koncu prvega dejanja, ko se vračava izza zaves, za katero grmi aplavz, stoično mirni Bonarelli, kakor da ni šele pravkar do ekstaze razvnel publike in mene s svojim iz dna srca prihajajočim: »*Amor è palpito del universo...*«, ki sem mu jaz vzneseno odgovarjala v visokem c: »Ah! Ah! Ah! Ah!«

Zdajci se je tramvaj mojega rodnega mesta — ali mojega življenja? — ustavil pri železniški postaji in vanj so navalili potniki s košarami, kovčki in culami, zlovoljni, prepoteni ljudje, ki jih je sprevodnica z moško čepico preganjala z osornim: »Naprej! Stopite naprej! Saj je še dovolj prostora! Naprej vendar!«

Pritisnila sem si na nos rutico, namočeno v *Narcisse Noir*, in zaprla oči, to je pomagalo. Da, naprej. Po Münchenu, od koder so me pregnale intrige Bonarellijeve žene in mojih kolegic — ženske me niso mogle nikdar trpeti, kar sem jim pošteno vračala — sivozeleni Hamburg, kjer se nisem mogla udomačiti že spet zaradi neke ženske, direktorjeve žene, tako da sem, ko se je tamkajšnja sezona končala, tvegala veliko predrznost in se s skromnimi denarnimi sredstvi, toda z razkošno gledališko garderobo odpeljala naravnost v Pariz.

Tramvaj škriplje in drdra po cesti ob železniški progi, po kateri pravkar prihaja brzovlak. Tudi ta je nemara namenjen tja. Bože, kako dolgo je že od tega, ko sem prvič v življenju izstopila na *Gare du Nord*, si najela taksi in se odpeljala, še preden sem odšla v hotel, v *rue Vivienne*, kjer je bila gledališka agencija, za katero sem imela naslov. Dal mi ga je bil kolega, bas münchenske opere Žan Volbenk,

Slovenec. Preneumno, da sem mu nekega večera, ki sva ga prebila skupaj v veseli družbi, izročila ključ od svoje sobe; ko je prišel k meni, je bil pijan in vse je bilo strašno zoprno, mučno in žaljivo, tako da sem ga vrgla na cesto, sicer pa se mi ni več približal, imel je razmerje z ženo bogatega industrijca, toda tisti naslov mi je bil dal že prej in tako sem se zdaj znašla na *rue Vivienne*.

Agencija je bila v petem nadstropju mračnega poslopja brez lifta, tako da sem po neskončnem vzpenjanju slednjič vsa zasopla stopila skozi dvokrilna steklena vrata v veliko sobo, skoraj dvorano, ki je z listastimi tapetami in oguljenimi fotelji delovala revno in zanikrno, še bolj pa so delovali revno in žalostno ljudje, ki so tam čakali. Ne, to ne more biti pravi naslov! Srce se mi je stisnilo od razočaranja in tudi od strahu ob pogledu na umetnike, ki so sedeli na foteljih. Zdrzali so se kakor od živčne groze ali pa so bili kar preveč ljubeznivi, opravičevali so se, kadar so vstajali ali sedali, in nenadoma sem se vprašala, ali bo kdaj tudi z menoj tako; srce mi je prebodla slutnja, ki se je imela petindvajset let pozneje uresničiti, ko sem se po dolgi odsotnosti spet oglasila v isti agenciji. Tedaj me je monsieur Pérez, ki si je nekoč štel v čast, da je bil moj zastopnik, stekleno pogledal skozi nanosnik, se neprizadeto pogladil po bradi Louis Napoleon in mi navedel strahovito vsoto, ki bi mu jo morala na roko izplačati, da bi me lahko spet »lansiral« v Franciji.

»Veste, Belcanto,« je hladno pristavil, »slišali smo, da ste že umrli.«

Zasrepela sem se vanj in dolgo nisem mogla spraviti besede iz sebe, stala sem tam kakor od strele zadeta — neolikani človek mi ni bil niti stola ponudil. Nato se mi je kakor v svitu bliska razodelo, da v širokem svetu ni več prostora zame, s težavo sem zavihala ustnice v prevzeten nasmešek in rekla, da se mi ponuja angažma v Milanu, toda pomislila sem na domovino kot na zadnje pribežališče.

Takrat, ko sem prišla prvič k njemu, pa sem bila še na višku svojih sil in sem jih pri avdiciji vse osvojila, Péreza, njegovega pomočnika in dva operna direktorja, ki so sedeli pred menoj v polkrogu, bolj podobni detektivom kakor ljudem, ki se ukvarjajo z umetnostjo, in me poslušali in gledali; sprva bolj gledali in jaz sem to vedela in se zavedala svoje moči, kakor sem tudi vedela, da čedalje bolj pozabljajo mojo vnanjost in me čedalje bolj samo še poslušajo, nato pa sem svojo arijo končala z najvišjo noto svojega obsega tako silovito, da je moj spremljevalec na klavirju, blede, sušičen človek z žaltavimi, mastnimi lasmi, ki so mu padali na prav tako žaltav ovratnik, osuplo prenehal igrati in me pogledal iznad vegastih naočnikov, ravnatelj alžirske opere monsieur Ahmed pa je planil z rdeče oblazinjene zofe

in poletel k meni. Tudi drugi so vstali in me začeli obsipati s vprašanji. Od kod sem? Kdo je bil moj učitelj? Kje sem že nastopala? Kaj hočem? Vzravkala sem se še bolj in jim izpod priprtih vek samozavestno pogledala v oči: »*Messieurs*, hočem sezono v operi.«

Mislila sem pariško *Grand Opéra*, toda niso me razumeli, pač pa so mi ponudili angažma v Alžiru.

Tramvaj mojega rodnega mesta je klenkajoč in drnceajoč zavozil pod železniško progo v teman in vlažen predor, zibajoč se pri tem kakor pijana ladja. Neudobna nočna vožnja na ladji, v tesni kabini nad ladijskim vijakom, kjer trpim vse slabosti morske bolezni, čeprav je morje mirno, toda moja kabina se trese in zaudarja po strojnem olju, da omedlevam, dokler se ne preselim na palubo. Ko se zjutraj prebudim v svojem ležalniku, odkrijem, da smo že pristali v Alžiru in da je paluba pokrita s stojnicami kot na sejmu, kjer prodajajo nakit, kukala in preproge, medtem ko je voda v pristanišču gosta od plavajočih odpadkov, sredi katerih pljuskuje temnopolti mladenci, ki odrivajo z rokami umazano peno, prazne steklenice, papir, pomarančne olupke in pomije ter kličejo v čudno bujni francoščini potnikom na ladji, naj jim vržejo v vodo novce, da se bodo potapljali za njimi. Na palubi mrgoli arabskih nosačev, krošnjarjev, vodičev, med katerimi se nenadoma prikaže ravnatelj Ahmed v brezhibni evropski obleki, s fesom na glavi, držeč pod pazduho ženo, s katero sta prišla na ladjo, da bi me pozdravila. Primadona alžirske opere — ali je vredno, da sem na to ponosna?

Toda nikdar, svoj živi dan ne, nisem bila tako vznemirjena ob pogledu na neznano mesto kakor tedaj, ko sem izstopila v alžirski luki in se nato v trhli kočiji s cvilečimi kolesi odpeljala po uličicah s starimi hišami v mavrskem slogu, ki so jim bile slepeče bele stene prerasle s škrlatnimi ovijalkami in kjer se je za zamreženimi okni kdaj pa kdaj prikazala senca bujne ženske postave kot svarilo in neznana skušnjava. Zali Arabci v belih burnusih so se molče premikali skozi pisano množico, ženske z zastrtimi obrazi, noseč na glavi težke košare s sadjem ali perilom, so neslišno smukale mimo, v senci dateljnovih palm so z glavami na kolenih spali berači, na tisoče muh je brenčalo, na tisoče ptičev pelo v orjaških palmah, ne, vreščalo tako glasno, da se je v meni vse trgalo in treslo, in ves svet je vonjal drugače, da, celo vonjave so kričale in posiljevale človeka, tudi sonce je kričalo, čisto omamljena in izčrpana od vsega tega sem se vrgla v naslanjalo kočije pod platneno streho z resami in zatisnila oči.

Vročina je bila vsepovsod, tudi v visoki, z debelimi lesenimi vetrnicami zavarovani, z marmorom tlakovani ravnateljevi pisarni, v

kateri so se sikajoče vrteli električni ventilatorji. Za veliko mizo iz ebenovine sta ravnatelj in njegova žena sedela drug poleg drugega v visokih starinskih naslanjačih, ravnateljeva žena z rokami na kolnih in s kamnitim izrazom na obrazu stare Judinje. Bila je uradna kot kip faraona, nobene pristrčnosti več, ki mi jo je kazala še na ladji, *monsieur* Ahmed je molčal, medtem ko je govorila ona, torej že spet ravnateljeva žena, ki dirigira opero! Slabe volje sem se priklonila, ko me je predstavila zbranim kolegom in dirigentu maestru Struaniju, ki je kot velika, otožna čaplja slonel na eni nogi ob njuni pisalni mizi, upogibajoč hrbet in ramena, med katera je vlekel mogočno sivo glavo z nosom, podobnim kljunu, in velikanskimi, pod utrujenimi vekami starega ptiča še zmerom mladimi očmi, v katerih je neugasljivo gorel sveti ogenj muzike in prevečkrat tudi ogenj alkohola, ki je bil tega nedvomno zelo nadarjenega muzika pregnal s pariškega *Consevoitira* v provinco. Zakaj vse, kar ni Pariz, je v Franciji provinca, *ma chère*, najbolj pa Alžir, ta ponarejeni *spectacle* orientalskega življenja, mi je pozneje velikokrat govoril in me božal po hrbtu roke, toda njegova ljubezen ni veljala ženski, temveč mojemu glasu, za katerega je trdil, da je *merveilleux, épatant, formidable* — kakor da ni njegova ljubezen kljub temu, da se je lahko navduševal za glas operne pevke, nikdar veljala operi, ki jo je imel za mrtvo, ogabno mumificirano ostalino devetnajstega stoletja — siromak nikdar ni mogel pozabiti, da je nekoč skomponiral tri *Mouvements symphoniques*... Zadaž za njim je stal v senci nabuhle žametne prepenjave moški, ki ni bil kdo ve kako velike postave, a je imel široka ramena in lepo razvit prsni koš atleta v tesno krojenem suknjiču, ki se ga je oprijemal kot rokavica. Na mišičastem, morebiti nekoliko predolgem vratu je rastla lepo oblikovana temna glava, mirno, s prekrižanimi rokami je stal tam, toda vtisnil se ti je kot človek, v katerem vse vre od življenjske sile, medtem ko so izpod košatih črnih obrvi njegove sive oči svetlo mežikale. Na njegovih polnih ustnicah je trepetal posmeh, v njegovi obliki je bilo nekaj južnjaškega, ne ravno surovega, pač nekaj takega, kar je žensko prijetno in hkrati neprijetno spreletelo.

»Kaj? Vi, Volbenk?« sem vzkliknila. »Kakšen slučaj!«

»Slučaj?« je zamrmral. »Kakor vidim, si uporabila naslov, ki sem ti ga dal, in šla k Pérezu kakor jaz.«

Malo gledališče je bilo ljubko — rdeče, belo in zlato, kakor bi morala biti vsa gledališča, in premiera — nastopila sem spet v vlogi Violette — je bila zame triumf, ki se je nadaljeval še po predstavi, zakaj ko sem se peljala domov v prav tako belo poslikani, pozlačeni in rdeče oblazinjeni ravnateljevi kočiji, ki sta jo vlekla dva belca

z rdeče pobarvanimi nozdrvmi, so ljudje, ki so sedeli pred kavarnicami, vstajali in mi vzklikali. Moj bog, ne samo Alžir, ves svet mi je ležal pred nogami, ko sem se vsa drgetajoča, kakor zmeraj po nastopu, s polnim naročjem jasmína vzpenjala po strmih stopnicah hiše, v kateri sem stanovala, in v meni je še pelo, nepretrgano, sladko se je oglašal stavek iz drugega dejanja, *con passione e forza, Amami, Alfredo, amami quant'io t'amo, amami Alfredo...* Toda za gotovo nisem mislila tenorja, neuglednega, že odvetajočega pevca z zanimivimi manierizmi, toda s stisnjenim, nosljajočim glasom, mislila sem, da bom sama spala, čeprav po predstavi od razburjenja dolgo ne morem zatisniti oči, toda tam me je čakal Volbenk; podkupil je bil, kakor mi je pozneje priznal, gospodinjo, da ga je spustila v mojo sobo.

»Ne! Ne. Prosim. Prosim!«

»Daj no! Česa se bojiš?«

»Ne! Ne zdaj. Pojdi, lepo te prosim!«

V trenutku, ko sem ga udarila po roki, se je njegova roka odprla in sprejela udarec toplo in mačje ter se nato dotaknila mojega obraza, mojega telesa z dolgim, trepetajočim gibom, ki je bil več kot ljubkovanje. Skušala sem ga spet udariti, toda prijel me je za tilnik in se prisesal z usti na moja usta in tako sva se opotekala proti vratom, ki jih je za mojim hrbtom zaklenil in ugasil luč. Nato so sence od ladij, ki so se kot velike zibelke gugale v pristanišču, obetajoče zaplesale po stenah moje tihe sobe, motno razsvetljene s svetlobo, ki je prihajala s pomola. Jasmin, s katerim je bil potresel mojo posteljo veliki lažnivec, je tisto noč brezumno vonjal od temnega sonca, ki se je prižgalo, kakor bi bil buhnil plamen v meni, in ki čutim njegov črnoškrlatni odsev še sedaj, čeprav sem že stara ženska in škriplje samo tramvaj, ki me nosi proti pokopališču, in ne poje kakor tedaj piščalka, ki je v nekem ograjenem arabskem vrtu zadaj za mojim penzionom s tankim hrepenenjem piskala pesem luni, ki je vstajala velikanska, temnordeča kot vrtnica izza rešetk mojega balkona in se nato obesila nad posteljo, kjer sem ležala v objemu nečesa, kar je bilo močnejše od mene, da nisem mogla utrgati sveta, o katerem sem mislila, da mi leži kot zrela jagoda pred nogami, pač pa sem sebe in svojo prihodnost zapravljala za človeka, ki mi je lagal, me goljufal, izkoriščal in se mi rogal; in čeprav sem vse to vedela, nisem mogla drugače, ker je jasmin tudi pozneje zmeraj tako vonjal v meni, ker je zmeraj tako koprneče pela piščal in je bil mesec krvavordeč — zmeraj mi je bilo tako z njim, z Jeanom Wolfgangom, Žanom Volbenkom, velikim lažnivcem, pijancem, malopridnežem in kvartopircem, s ponarejalcem podpisov, s prvim moškim, ki je bil zame moški po toliko

moških, ki sem jih poznala, prvi moški v objemu tistega, čemur se nisem več mogla odpovedati do večera, ko mi je odpovedal glas in se je Žan odpovedal meni — cinično, mrzlo in kruto, kakor zna samo on.

In zdaj so iz tramvaja do malega že vsi izstopili in v daljavi se že prikazujejo Žale in za njimi cerkvice z brezbarvnim pokopališkim zidom in kmalu bom tam.

Stopila sem v cvetličarno, kjer me je domače pozdravil duh po zatohlem, že nekoliko gnijočem cvetju, kakršnega ti prinašajo iz garderobe na oder in nato spet z odra v garderobo. Tukaj so ga vpletali v venec s črnim trakom, na katerem je pisalo »Poslednji pozdrav od ljubeče te žene.« Kupila sem tri nageljne, ne rdečih, temveč diskretno marmorirane, in plačala pretirano ceno zanje, tako da bi bila šopek najraje vrnila, zlasti ker sem se spomnila, da imam doma še polno cvetja od sinočnje premiere, ki je resda že nekoliko uvelo, vendar bi bilo zastoj. Vzdihnila sem in po kratkem obotavljanju kupila še svečo. Zunaj je sijalo mrzlo, neusmiljeno sonce, toda pokazala sem mu obraz, kaj pa hočem. *Prendi, quest' è l'immagine di miei passati giorni*, zapoje v zadnjem dejanju Violetta, prej ko umre.

Grob je bil, kakor so mi povedali v pokopališki pisarni, za zidom v sencu velike košate breze, ki je tiho spuščala proti tlam žolt list za žoltim listom, da je listje padalo kakor šušljajoč dež po grobu, po pesku, s katerim je bil grob obkrožen, in po meni, ki sem sedla na nizko kamnitno klop pod drevesom. Prebrala sem letnico njegove smrti na nagrobniku in se domislila fotografije, ki mi jo je bila poslala moja bivša tašča namesto odgovora na moje pismo, v katerem sem vpraševala po svoji hčerki. To je bila Leonova fotografija na parah: ležal je tam z zelo belim in visokim čelom, z vprašujočim nasmehom okrog upadlih usten in s spokojno povešenimi vekami, kakor bi ne bil mrtev, ampak bi samo z neverjetno mladim in gladkim obrazom nekaj razmišljal, nekaj zelo daljnega in celo prijetnega. Ko sem odprla omot, v katerem je ležala samo tista fotografija kot očitek in opomin, sem oboje s krikom odvrгла, kakor bi me bila kača pičila. To je bilo ravno pred mojim nastopom v New Yorku, od katerega je bilo toliko odvisno.

Nekaj časa mi je bilo, kakor da sem izgubila zavest, tako da sem šele čez dolgo slišala Agato, kako me vprašuje, kaj mi je, in sebe, kako ji odgovarjam: »Oh, draga moja, ni me tako pretreslo, da je mrtev, kakor sem se prestrašila, ker je njegova fotografija tako slabo znamenje pred premiero in vem, da mi bo prinesla nesrečo!«

In seveda mi jo je prinesla, čeprav je Agata, kakor ima navado, osorno rekla: »Larifari! Vse pojde po sreči!« To me je precej osve-

stilo in zavpila sem: »Dotakni se lesa! Dotakni se ga!« Toda bilo je že prepozno.

Agato sem bila pobrala v Marseillesu, kjer je služila pri nekem trgovcu z južnim sadjem, dokler je ni zapustil njen ljubček, trgovčev *commis*, ko je dobila z njim otroka. Otrok ji je umrl, ona pa je zabredla v tako stisko, da je nekaj časa celo živela v četrti, kjer ženske prodajajo ljubezen, čeprav zatrjuje, da samo kot snažilka, jaz pa mislim... No, vsekakor si jo je zdaj z njeno koščeno, neprikupno postavo težko predstavljati, da je stala nekoč v četrti z vijugastimi uličicami v eni izmed sobic, iz katerih drže vrata, zastrta z zaveso iz korald, naravnost na cesto — ter ponujala svoje čemerne mike lačnim pomorščakom vseh narodnosti in plemen. Nekoč me je tja peljal Žan in debelo nalepotičene ženske z utrujenimi in nesramnimi obrazi so vpile za nama nespodobne besede, da sem začela bežati in me je komaj dohajal, medtem ko mi je smejoč se zatrjeval, da morajo umetniki spoznati vse odtenke življenja, in prepričana sem, da jih je on v resnici poznal. Agato pa sem spoznala tako, da me je nekega večera po predstavi počakala pri vhodu za igralce, ker je v nekem časniku brala, da sem Slovenka. Bila je moja poslovilna predstava ob koncu sezone in za svoj zadnji nastop sem si bila izbrala Manon, ker »Ni to roka več?« zmeraj napolni teater. Spominjam se še, da si je ubogi de Grieux za ta večer posebej omislil tako tesen steznik, da se potem sploh ni mogel prikloniti, ko mu je publika ploskala, sicer pa so tako in tako v glavnem ploskali meni in eden izmed mojih oboževalcev mi je namesto šopka poslal pred zastor najnovejši tip šivalnega stroja, ki ga je Žan naslednjega dne za polovično ceno prodal nazaj trgovcu. Torej tistega večera me je pri stranskem vhodu nagovorila shujšana ženska resnih in odločnih potez, ogrnjena v oguljen črn plašč kot v poslednji ostanek nekakšne spodobnosti. Nagovorila me je po slovensko, ko sem se najmanj nadejala slišati domačo besedo, in to me je, vznemirjeno in ginjeno, kakor sem zmeraj po predstavi, tako pretreslo, da so mi stopile solze v oči, ko me je začela rotiti, naj jo vzamem k sebi za spletično. Sicer pa se je tedaj moja pot že krepko vzpenjala navzgor, iz Marseillesa sem odhajala v Pariz in sem potrebovala pomoč in tako sem jo vzela najprej na poskušnjo, potem pa je ostala pri meni, čeprav sem ji večkrat odpovedala, zlasti kadar nisem imela denarja, tedaj pa se je zmeraj izkazalo, da ima ona prihranke, torej je ostala...

Spet sem vzdihnila, prižgala svečo in pokleknila poleg groba, ne misleč na to, da potem zlepa ne bom mogla spet vstati, pod brezo, ki je zrastle iz njegovih zdavnaj strohnelih žil in kit, da zdaj padajo

name njeni posušeni listi kot solze, ki jih nisem nikdar jokala za njim, kot pregibajoča se, šušteča zavesa, skozi katero zrem v daljno temino spomina, iz katere se svetlika kakor iz črnega groba njegov blede, v smrti pomlajeni obraz in me gleda izpod zamišljeno spuščentih vek. Poročila sva se bila potihoma, v neki predmestni cerkvi in nato odpotovala na Bled. Plamenček sveče višnjevo plapola na grobu, ne, na nočni omarici v najini hotelski sobi, kjer je bila pravkar odpo-vedala elektrika. Poročil se je bil z menoj, ker me ni mogel drugače dobiti, poročila sem se z njim, ker sem ga imela za veliko bogatejšega, kakor je bil v resnici, in ker mi je bil obljubil sto stvari, ki jih ni nikdar izpolnil. Sveča je plapolala in z drhtečimi prsti me je božal sprva samo po rokah, nato po laktih, bliže, čedalje bliže ramenom, ki so hladna in mirna ležala na blazini. Morda me je vpraševal, ali ga ljubim, toda bila sem zaspana in sem nedoločeno razmišljala o tem, kako bom jutri oblekla belo čipkasto obleko, ki mi jo je bil kupil za poroko... da, in mogoče si bom nanjo že dopoldne pripela novo zaponko z rubinom... objel me je in nisem se odmaknila, temveč sem skušala misliti na novi klobuk z belim perjem in svetlovišnjevo tančico... klobuk, lep kakor sanje, joj, da bi me že nehal ljubiti.

Svečo je upihnil veter. Tema je zagrnila hotelsko sobo na Bledu. Če si si kdaj želel, Leon, da bi bil maščevan, ti povem, da te je maščeval Žan, ne, MacDonalld, kar je pravzaprav isto. In zdaj zasije pred menoj veža *Grand Hôtels* v Parizu. Tja sem bila prišla, ker mi je bil monsieur Pérez obljubil angažma v *Opéra Comique*. Tistega dne sem bila prebrala v časniku z rahlim zanimanjem članek, v katerem je pisalo, da je prišel v Pariz velik ameriški manager, da bi angažiral pevce za svojo opero v New Yorku: *Manhattan Opera House*, kar mi telefonira monsieur Pérez isto novico. Pristavil je, da se je z impresarijem dogovoril zame za sestanek v *Grand Hôtels*. Vprašala sem ga: »In *Opéra Comique*?« Odgovoril mi je: »*Madame*, v Franciji si nobena pevka s samim glasom ne more napraviti premoženja, kakor ga boste potrebovali vi, če bo monsieur Wolfgang še dolgo vaš — svetovalec.« Zavpila sem v telefon: »*Impertinent!*« Na zmenek pa sem vendarle šla. Ameriškemu managerju je bilo ime Oscar MacDonalld.

Našla sem ga v hotelski veži v enem izmed velikanskih usnjenih naslanjačev, ki učinkujejo kot trupla čudnih predpotopnih živali, bil je v žaketu in sivem cilindru à la *Kronstadt* in sedel je tako, kakor bi imel noge na mizi, čeprav jih je slučajno imel na tleh, na debeli perzijski preprogi. Kraljeval je sredi večje gruče žensk, ki so očitno vse hotele, da bi jih angažiral. Počakala sem trenutek, nato sem se ugriznila v ustnice, stopila k njemu ter mu povedala, kdo sem in kdo

me je poslal. Nekaj dolgih trenutkov me je gledal z zelenosivimi očmi risa, ne da bi mi bil odgovoril, imel je rdečkast obraz z visokimi ličnicami in tankimi, okrutnimi, posmehljivimi ustnicami. Slednjič je dejal, da obžaluje, ker je angažiral že tri pevke za vloge, ki bi jih lahko pela jaz. Nato se je spet srepro zazrl vame in me vprašal: »Ali znate še kaj drugega kakor peti?« To vprašanje je spremljal pritajen hehet iz kroga žensk, ki so ga bile prej tesno obkrožale in so se bile zdaj nekoliko odmaknile, a so še zmerom prežale dovolj od blizu, da so lahko slišale vsako najino besedo.

Bila sem besna, sicer pa mi je tako in tako dejal, da me ne more angažirati, divje sem se obrnila, zakaj nikdar me ni še nič tako ponižalo kot hladno nesramni pogled tega človeka, ki me je slačil, ne da bi mi bil za to karkoli obetal, in pometajoč z razkošno nagubanim krilom svoje najelegantnejše obleke za seboj, sem odvihrala na ulico ter poklicala taksi. Naslednjega dne pa mi je spet telefoniral monsieur Pérez, češ da je govoril z mr. MacDonaidom, ki mi ponuja angažma v Manhattanu za gažo, ki je presegala moje največje pričakovanje, če mu bom ugajala pri avdiciji. In ugajala sem mu, on pa veliko manj meni — ko je izjemoma odložil cilinder, sem videla, da je že čisto siv in plešast, starec, čeprav je bil vsekakor to, čemur pravimo v teatrskem svetu osebnost, človek z železno življenjsko silo, ki je neznanško veliko zmogel pri delu in preklinjanju — posebno mu je bila pri srepu beseda *damned*. Bil je domišljjav in nasilen, ni mi bila vseč njegova vzvišena prijaznost, ki jo je kazal, ko mi je pravil o velikih zvezdah, ki so že pele pri njem: Melba, Mary Garden, Tetrizzini — in čeprav sem ga gledala hvaležno in ponižno, sem si mislila, čakaj, ti že pokažem, čakaj, zdaj sva podpisala pogodbo, zdaj mi ne moreš ničesar več.

Tako smo se vsi trije, Žan, Agata in jaz na jesen vkrcali v Le Havru na *La France* in se odpeljali moji slavi in bogastvu nasproti in Žan ni bil še svoj živi dan tako dobre volje kakor med vožnjo, ko mi je med dvema koktajloma optimistično zatrjeval, da si bo v Ameriki tudi on spet poiskal delo, in nato spet koktajl. Amerika je Meka vsakega umetnika, je zlata dežela El Dorado, dušica, na tvoje zdravje! mi je govoril z rahlo solznimi, mežikajočimi očmi, toda oba sva vedela, da je ta del njegove kariere pri kraju, odkar si je bil po tridnevnem popivanju v Marseillesu nakopal hud prehlad z vnetjem grla, po katerem ni bil njegov glas nikoli več tisto, kar je bil prej, da pa bi hotel nastopati kot Prvi filozof v Louisi ali kot Drugi Žid v Salomi ali kot Tretji kristjan v Mrtvih očeh, ne, draga moja, Žan rajši pometa ceste, kakor da bi moral igrati psa, Žan Wolfgang, o ka-

terem je nekoč *Paris Monde* napisal, da je njegov glas lepši od Šaljapinovega! Sicer pa imava tvoj zlati glas, dušica, in ti vsekakor potrebuješ človeka, ki te bo vodil, tako rekoč človeka z možgani, če razumeš, kaj mislim...

Toda v New Yorku so dnevi minevali in v *Manhattan Opera House* se mi je zdelo, da me vsi postrani gledajo, od vratarja do dirigentov, da o svojih kolegicah sploh ne govorim! Vsekakor mi niso dali nobenega dela, tako da sem bila vsa zmedena zaradi tega, tembolj, ker je bil zrak ves prežet z dejavnostjo in sem se čutila tudi jaz prežeta z energijo, pa nisem in nisem dobila vloge in mi niso povedali, kdaj jo bom dobila in ali jo bom sploh dobila, čeprav so mi izplačali prvo gažo. Žan mi je bridko očital, da se ne znam postaviti za svoje pravice in je hotel govoriti kot moj zastopnik z mr. MacDonaldom, ta ga pa ni sprejel, da sem bila potem spet vsega jaz kriva, dokler me ni lepega dne MacDonald poklical k sebi, v svojo pisarno. To je bilo dvorana, polna nikdar prebranih knjig s pozlačenimi hrbti in kipov velikih skladateljev in njihovih posmrtnih mask, prav na koncu tega hladno lesketajočega se prostora, ki je bil neznosno prevelik za pogovor v dvoje, pa je sedel mr. MacDonald v izrezljanem renesančnem stolu, z nogami na orjaški pisalni mizi, ki jih je malomarno prestavil na tla, ko sem se mu približala.

Izmikal se je mojim vprašanjem, se praskal po koščenih kolenih, se premeteno nasmihal in govoril, da se bom pač morala prilagoditi njegovim načrtom. Nekaj v meni je začelo spet besneti in rekla sem, da se bom posvetovala s svojim osebnim tajnikom, ali naj v teh okoliščinah še ostanem tukaj ali naj se vrnem v Evropo, kjer se mi ponujajo sijajni angažmaji, tedaj je vstal izza pisalne mize, odvrigel cigaro, ki jo je prej pretikal iz enega kota usten v drugega, ter zakričal: »*Damned*, nihče vam ničesar ne ponuja, Belcanto, sicer pa ne morete nikamor, dokler vas veže name pogodba, kar zadeva vašega tajnika, pa dobro vem, da ni vaš tajnik, ampak vaš ljubček, jaz pa svojim umetnikom ne morem dovoliti, da bi spravljali mojo hišo na slab glas, in dokler ne boste tega kako drugače uredili, ne boste mogli pri meni nastopati.«

Sprevidela sem, da sem šla predaleč, toda nisem se mogla premagati, da ne bi bila šla še dalje, in sem mu rekla, da ne veže samo mene pogodba, ampak tudi njega, in da hočem nastopiti v vlogi Violette, za katero me je bil angažiral.

»Samo, če bi nenadoma umrle vse tri sopranistke, ki sem jim to vlogo pred vami namenil,« je rekel z zlobnim sivim smehlajem svojih bledih tankih ustnic.

»Torej bom molila, naj umro,« sem zavpila, »z vami vred, hudobni starec!« Hotela sem oditi, toda prehitel me je in mi zastavil vrata. Obžalovala sem, da nimam revolverja, ker bi ga bila z veseljem ustrelila, čeprav bi ga verjetno ne zadela, ker slabo vidim, sicer pa sem hotela peti pred publiko in ne morda v ječi. Na vsem lepem sem se pričela smejati in sem mu rekla, ali ve, da je za las ušel smrti, in nekaj časa me je še gledal molče in namrščeno, nato se mu je v očeh zaiskrilo in okoli suhih usten mu je zaigrala senca smehljaja. Vzravala sem se, čuteč, kako izzivalno so se mi napele prsi pod tanko batistno bluzo, in v njegovih očeh se je zganilo nekaj več kakor občudovanje, jaz pa sem vrgla glavo vznak in moje oči so mu kljubovalno govorile: Nikdar, nikdar! Nikdar nisem še spala s starcem in tudi ne bom. Kakor v zadregi se je prestopil in dejal, da so s primadonami zmeraj strašne sitnosti, jaz pa sem zaklicala: »Primadona? Saj mi ne pustite, da bi postala primadona!« Tedaj mi je pogledal globoko v oči in rekel: »Vi veste, da je to samo od vas odvisno.« Vprašala sem ga, ali me bo zdaj pustil ven. Odprl mi je vrata, in ko se mi je globoko priklonil, je zamrmral, da me vabi nocoj na večerjo in bo poslal svoj voz pome pred moj hotel zvečer ob sedmih. Odgovorila sem mu, da še ne vem, ali bom sprejela, in odšla z ošabno dvignjeno glavo in...

Ko sem odhajala iz Alžira, me je maestro Struani poljubil na čelo, me pogledal z otožnimi očmi ujetega ptiča, z ukrivljenim suhim hrbtom, v fraku z dolgimi škrici bolj podoben čudaški čaplji kakor človeku, in mi dejal: »Zmeraj bodite zvesti svoji umetnosti, Belcanto — vse drugo je iluzija!«

»Misliti, da boš tukaj lahko uspela, če se boš »staremu« zamerila — kakšna iluzija!« mi je popoldne, ko sva bila sama v moji sobi, z ironičnim nasmeškom govoril Žan. Umetnik mora za umetnost vse žrtvovati. Toda ali je Struani mislil — to?

»Za božjo voljo, ali te zase česa prosim? Navsezadnje gre za tvojo kariero, ne za mojo...« Nedolžno je strmel vame. Nato je mirno rekel: »Jaz sem svojo uničil. Mogoče nisem vzdržal misli, da bi bil lahko nekoč velik, mogoče je to presegalo moje moči. Toda ti moraš... za naju oba.« Žanova usta so vztrepetala in se zveržila. »Seveda sem prepričan, da se boš znala obnašati kot dama in mu boš znala pokazati, kje so meje...« Toda vedela sem, kaj hoče od mene, in sem zavpila: »Nehaj!«

Zdaj klečim tukaj in se vprašujem, ali je res moralo biti in ali se nisem ravno tedaj najbolj izneverila tistemu, kar je Struani imenoval umetnost, in prodala resničnost za iluzijo, vsekakor klečim in se vprašujem, kako je bilo mogoče, da sem bila potem še bolj navezana

na Žana, po tisti noči, ko se je že svitalo jutro in sem se vrnila k njemu od MacDonalda in je še spal in sem ga zbudila, da sva potem ležala skupaj. *Pietà, gran Dio, prietà di me. Pianissimo.* Toda to je šele v tretjem dejanju Traviate. Obljubil mi je, da bom pela Violetto. Že jutri pričnem s skušnjami. *Pietà, gran Dio...* O, prosim, pomagaj mi, Žan! Tresla sem se in ga krčevito objemala, kakor bi hotela ob njegovem še vedno lepem in mladem telesu pozabiti. Poslej sva bila povezana kot dva morilca, ki se ne moreta odtrgata od skupnega zločina; skupaj sva tisto noč umorila Glorio. *Pietà, gran Dio*, če je kje bog. Viole in flavte, toda *diminuendo, pianissimo morendo.* In glas zamre, glas, zaradi katerega sem to storila, samo žolto listje pada, pada po meni in solze mi zoprne in hladne mezijo po licih, ko ti moram povedati, Leon, da je prišla tvoja fotografija ravno na večer pred mojo premiero v Manhattanski operi, kjer je imel tistega večera sedeti v ravnateljevi loži gospod MacDonald z večnim sivim cilindrom na glavi in je bilo vse pripravljeno, da bo predstava velik, triumfalen uspeh za novo zvezdo na opernem nebu, toda predstave ni bilo, čeprav je Agata tvojo fotografijo sežgala, ker je gospoda MacDonalda v njegovi pisarni sredi marmornatih kipov velikih skladateljev in njihovih posmrtnih mask zadela srčna kap, po njegovi smrti pa se je izkazalo, da je imel veliki manager več dolgov kakor premoženja in tako so Manhattansko opero zaprli, midva z Žanom pa sva bila še vesela, da sem lahko dobila angažma v Mehiki in nato v Čilu in tako moja pot ni šla v nebo med zvezde, čeprav sem vožnjo drago plačala, šla je v počasni pekel stopnico za stopnico nizdol, moja mladost, moja lepota, moja slava, moje upanje, vse, vse, in zdaj klečim in žolto listje pada po meni in tako si maščevan, Leon, pa naj ti je bilo kdaj kaj do tega ali ne.

»Vi jočete!« je vzkliknila pretreseno neka razburjena mlajša ženska, ki mi je pomagala na noge, ker zaradi prekletlega revmatizma v kolenu spet nisem mogla sama vstati.

Odprla sem torbico, potegnila iz nje rutico ter si obrisala obraz, ki je bil moker od znoja in od solz kakor zmeraj po predstavi, kadar sem se pod bremenom cvetja opotekla v garderobo in se tam zgrudila na stol pred toaletno mizico, kakor sem se zdaj zgrudila na kamnitno klop pod brezo. Toda po predstavi si nisem brisala obraza sama, brisala mi ga je Agata, ki sem jo izpod priprtih vek videla v ogledalu, kako stoji za menoj z dolgim konjskim obrazom, ki je do mene pri vsej trdoti čudno mehak. Zaprem oči in jo samo še čutim, kako me boža kot mati svojega otroka, po čelu, po sencéh: »Saj niste preveč utrujeni, kajne da ne? O, madam je še na višku svojih moči! Čila in mlada, zdrava in vesela kot otrok, in tako lepa in očarljiva, da bi

mogla igrati petnajstletno dekletce!« Mrmram: »Tako dobra si z menoj, Agata!« Jezi se: »Ne, dobra pa že ne, ampak poštena, vsi drugi so madam samo izkoriščali, le jaz sem bila zmeraj poštena!« O, to je venomer poudarjala, in kako dobro je bilo, da vendarle ni bila poštena, ker mi je po tistem strašnem večeru, ko sem po prepiru z Žanom ostala čisto sama in brez sredstev, med jokom priznala, da mi je po malem stalno kradla, ker si je hotela za stara leta privarčevati za hišico na deželi, o kateri je zmeraj sanjala, zdaj pa ima lep kupček denarja, tako da bo precej časa zadostovalo za obe, zlasti če bo ona še delala in še nekaj k temu zaslužila, in zatulila je: »Zato vas prosim, madam, da mi odpustite, zakaj zmeraj sem vas imela rada, raje kakor sama sebe!« Toda v njenem skesanem joku je bilo tudi nekaj naslade, kakor bi se zavedala, da ji bom poslej morala biti čisto pokorna, čisto odvisna od nje, kakor bi bila ona resnično moja mati in jaz njen otrok, ki ji je pred davnimi leti umrl v daljnem Marseillesu... In rekla je: »In to vam povem, da bo musje Žan spet prijokal in pričvilil, kakor je njegova navada, češ da je spet popolnoma uničen in mu ne ostane drugega kot vrv, če ga še vi odženete od sebe... povem vam, da ga bom v tem primeru odgnala jaz, in to tako temeljito, da se bo končno vendarle obesil!«

In ta trenutek, ko sedim na hladni kamnitni klopi pod hladnim jesenskim soncem in zrem v obraz neznani ženski, ki mi je bila pomagala na noge, kakor da je ne vidim, se z otožnim užitkom še poslednjič vdam misli, da je res spet prišel ves ubog, ponižen in uničen kakor že stokrat in me prosi milosti, grozeč mi s samomorom, objemajoč moja kolena, posipajoč mi dlani in noge s poljubi, govoreč z zamolklim, še zmerom čudovito očarljivim glasom, kakor mi je že stokrat govoril: »Vem, obnašal sem se malopridno, nehvaležno, da samega sebe ne razumem, zakaj vsa ta leta so vse moje misli in vsa moja čustva veljala samo tebi, tvojemu zlatemu glasu...« Vidim ga, kako plane k gramofonu in ga z vajeno kretnjo odpre. »Samo še enkrat! Poslednja želja naj se mi izpolni kot obtožencu pod vislicami! Še enkrat hočem poslušati tvoj glas in se razjokati...« In tedaj se s plošče oglasi petje Violette, ki je bila nekoč Gloria, ki sem bila nekoč jaz, Žan pa naglas zajoče in pravi: »Oprosti, toda spet me je premagalo. Prelepo je...«

In tudi jaz jočem, z naslado hlipam (in pravim): »Še enkrat ti odpuščam, strašni, malopridni, nezvesti človek, toda pomni, da ima zdaj Agata komando v hiši, ker sem denarno popolnoma od nje odvisna...«

V b molu pojejo violine svoj *pianissimo*, sladko, sladko odpuščanje.

»Za božjo voljo, kaj vam je?« me vprašuje vsa preplašena neznana ženska, ki še zmerom stoji tam, in tedaj se zavem, da resnično jočem

naglas ob misli, da bi se Žan vendarle še utegnil vrniti in bi mu jaz lahko še enkrat odpustila in sram me postane, toda ne svoje slabosti, temveč tega, da sem se tako razjokala pred neznanco, sicer pa tudi ona joče, nelepi, od razburjenja lisasti obraz se ji živčno zdrza, slednjič pa iztisne z glasom, ki se mi zdi nekam znan: »Dovolite... moram vam povedati, gospa Belcanto, da so mi vaše solze — veliko dale.«

»Vi me poznate?« sem jo začudeno vprašala in si spet obrisala obraz.

Gledala me je in gledala in oči so se ji čedalje bolj širile in se ji čedalje bolj utapljale v solzah in slednjič si je snela mokre naočnike in me drhte vprašala, ali se je ne spominjam več, češ da je bila včeraj pri meni, menda se je prišla ponujati za postrežnico ali vsaj moja spletična jo je imela za postrežnico, in tedaj sem se spomnila zmešane ženske, ki je pobegnila iz stanovanja, toliko da je prišla, in osuplo sem vzkljknila: »To ste bili vi?«

»Vaše solze,« je rekla, »so mi povedale, da niste ravnodušni do njega, ki tukaj leži.«

»Povejte mi, zakaj ste včeraj pobegnili? Kakor bi se me bili ustrašili?« sem še zmerom začudeno mrmrala.

»Da, ustrašila sem se vas. Bili ste čisto drugačni, kakor sem vas gledala pred seboj v toliko dolgih letih in kakor sem mislila, da vas bom spet ugledala, ko sem brala v naših časnikih, da bo v naši operi spet nastopila naša slavna rojakinja Gloria Belcanto...«

»Brali ste o meni? Da, seveda,« sem mrmrala dalje in jo kot uročena gledala. V roki je držala šopek temnih vrtnic. Nekoliko ga je vzdignila in rekla:

»Danes je obletnica njegove smrti.«

Gledala sem jo nepremično in tedaj se mi je tudi njen obraz začel dozdevati nekam znan, seveda, Leonu je podobna, kakršen je bil, ko je bil še čeden in mlad z lahno zardelimi lici in toplim pogledom v rjavih očeh za tedaj modernim nosnikom na črni svileni vrvici.

Tistega dne je bil Leon telefoniral, da ne pride domov na kosilo, torej sem imela časa dovolj, kljub temu pa sem hlastno zmetala svoje stvari v kovček, kakor da se mi strašno mudi. Samo v otroško sobo moram stopiti. Soba je bila zastrta, moja hčerka je bila že pospravila svoj opoldanski obrok in je mirno spala v beli zibelki z rožnatimi zavesami iz muslina. Nagnila sem se nadnjo in jo prav lahno pobožala po glavi, da je ne bi prebudila. Srce se mi je stisnilo: ne bi je smela zapustiti. Tedaj sem se spomnila na Leona, na prepir, ki sva ga imela šele sinoči, kako sebičen je in blazno ljubosumen, zase me hoče imeti, da bi mu rodila še več otrok — ni mu mar moje kariere, gledališče

naj bi sploh pustila! Ob tej misli me je kar spreletelo od sovraštva. Črtim ga in tudi njegovega otroka ne morem imeti rada, ker je njegov! Polastila se me je še hujša razdraženost, nekakšna ekstaza razdraženosti in odpora do mojega življenja z Leonom, čutila sem se silna, sicer pa sem imela angažma za münchensko opero v žepu, popolnoma jasno sem se zavedala, da moram od tod, in spustila sem muslinasto zaveso, da mi je zakrila drobno temno glavo, zbogom, tako mora biti. In ali je res moralo biti? se zdaj vprašujem stara, utrujena, zbegana in na koncu poti, ki me je spet pripeljala nazaj, in jo strmo, presunnjeno gledam, ona pa prav tako gleda mene, toda zdaj je smrtno bleda, ko nekoliko zakrili z rokami in komaj slišno krikne: »Mama!«

Bili sva si tuji in si po njenem vzkliku nisva imeli ničesar povedati in se nisva upali dotakniti teh tujih rok, poljubiti teh tujih lic, celo solze so nama postale hladne in tuje v prestrašenih očeh in so se posušile. Vse je bilo prazno in neznosno tiho med nama, samo žolto listje je padalo tiše od tišine, ki naju je vklepala neusmiljeno kot smrt, dokler je ni prebodel krik, podoben obupano zmagovitemu kriku novorojenega otroka, kadar prvikrat zaduha, ona je tako silovito kriknila in se mi vrgla na prsi in je bila še zmerom tuja, toda ne več tako zelo, in tedaj sem se končno spomnila, kako so mi jo še vso mokro in rdečo prvič položili k prsim in je otrok obrnil k meni drobno, še slepo glavo, da se je globoko v mojem srcu nekaj vročega, temnega zganilo, a je pozneje spet otrpnilo in umrlo, ne, samo zaspalo je in se je zdaj spet prebudilo ob divjem, obupanem ihtenju, ki ji je stresalo telo in je stresalo tudi mene. In ko sva se objemali, sem spet zaslišala Glorijin glas, kako je zapel kot Violetta, *agitatissimo: Ah, ma io ritorno a viver, oh, gioia! crescendo, fortissimo*, in pridružil se mu je srebrni zvonček glasu male šolarke, ki prvič poje na šolski proslavi, »Gozdič je že zelen, travnik je razcveten,« in učiteljice, ki sede v prvi vrsti, jočejo, ker jim njen čisti glas odklepa srca, o bog, zmeraj naj tako čutim, da sem našla tudi deklico v belem krilcu, ki je bila nekoč jaz, ker je v moji starosti tudi moja mladost! Našla sem njo in svojo hčerko in zdaj vem, kako zgrešeno, zgrešeno je bilo moje življenje in vendar kako lepo, vem, da bi, ko bi morala vse še enkrat pričeti, verjetno ne mogla in ne hotela drugače, čeprav bi jo morala spet izgubiti, svojega edinega otroka, kakor jo bom morala, ko se bova nehali tako objemati in si bova potem spet kot tujki pogledali v oči, toda ta trenutek jo še objemam, jo stiskam k sebi, kakor da sem končno našla Glorio, od katere se mi nikdar več ne bo treba posloviti, ker ni slovesa in konca, ampak je v koncu tudi začetek, o moja žalost, o moje veselje.